

ԿՐՕՆԵԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԻ ԾԱԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՓՈԽԱԿԵՐՄԱԿԱՆՆԵՐՈՒ (Transformiste)

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

Կախում եւ Ազատութիւն. — Ասոնք են երկու բեւեռները մեր կեանքին, որ առողջ և բնական է այն ատեն միայն, երբ ասոնք կրնան միանալ: Ինքզինքնիս կախեալ նշկատելով մեր Աստուծէն, կը հաստատենք մեր աւարամի, վիճակը: Որչափ աւելի ճանչնանք ինքզինքնիս, այնքան աւելի կը հասկնանք թէ մենք մեզմէ ոչինչ ենք, և թէ ինչպէս մեր մարմինն՝ նոյնպէս մեր հոգին համար. ամէն միջոց կրօնէն կու գայ մեզի: Մեր կողմէն մեր ազատութիւնը հաստատելով Աստուծոյ հանդէպ, կը յայտարարենք մեր բարոյական աւարամի արժանապատուութիւնը: Որքան ալ տկար ըլլանք, մեր կեանքը զմեզ չըջապատող երեւոյթներու պարզ հետեւանքը չէ, մինչև իր կախումին մէջ անգամ, եսը գիտէ թէ իր տէրը ինքն է: Աստուած կրնայ իր զօրութեամբը ջախջախել զայն, բայց եսը գիտէ թէ Աստուած անգամ պիտի չկրնար բռնադատել զինք: Եսը է ինչ որ է, վասն զի ինք այդպէս կ'ուզէ ըլլալ, ինքն է իր ճակատագրին գործաւորը. այդ է իր վեհագոյն փառքը, արքայական թագը՝ որմէ ոչինչ պիտի կրնայ զրկել զինքը երկրի վրայ: Կ'աւելցնեմ թէ կախումն ու ազատութիւնը եսին, իր ամբողջութեանը մէջ գործելութեան կերպերն են: Երկու հոսանքներ են ասոնք, որ կը գրգռեն մեր անձնական կորովները, զգացումները, կամքը և իմացականութիւնը: Արդ, հոգեւոր յատկաւորութեան գիտակցութիւնը մին է ծանօթութեան այն տուեալներէն, զորս ունինք մենք մեր մասին: Ազատութիւնն և կախումը մեզի կ'երեւին այսպէս իրրեւ փափաքը մեր անձնական գործունէութեան, Յաճախ սակայն փրկիսփայտութիւնն ու աստուածաբանութիւնը իրարմէ զատած են այս երկու եզրերը, ինչպէս անշատաճ

են նաև ծանօթոյքները կրօնի և բարոյականի, փոխանակ միացնելու զանոնք:

Այսպէս առանձնաբար առնուած, մեր անձին մասին՝ իրր կրօնական էականներու նկատմամբ՝ մեր ունեցած ծանօթութիւնը կը համապատասխանէ մեր կախումի յատկաւորումին, ինչպէս այլամերժօրէն բարոյական գիտակցութիւնը արտայայտութիւնն է մեր ազատութեան: Այսպէս է գոնէ որ դրած են հարցը ժամանակակից Գերմանիոյ երկու նշանաւորագոյն խորհողներէն՝ Շլէյրմարխէր, կրօնական զգացումին վրայ իր տեսաբանութեան մէջ, և Բանգ՝ բարոյական իրականութեանց իր նկարագրութիւններով: Գիտենք արդարեւ թէ առաջինին dogmatique-էն մեկնակէտն է բարեպաշտութեան ուսումնասիրութիւնը, մինչդեռ երկրորդին գործնական բանին քննադատութիւնը ամէն բանէ առաջ բարոյականութեան վերլուծութիւնը կուտայ: Անօգուտ չըլլար արագ ակնարկի մը մէջ ամփոփել այս տեսութիւնը:

ա) Կրօնական գիտակցութիւն, կամ բարեպաշտական երեւոյթներ. — Մարդկային զարգացումը երեք աստիճաններէ կ'անցնի, որոնք են զգացում, գիտութիւն և գործ. բարեպաշտութիւնը բնորոշող գիծը չենք կրնար վերջին երկուքին մէջ փնտռել: Բարեպաշտութիւնը չի կրնար գործն ըլլալ ծանօթութեան, վասնզի այն ատեն մարդուն գիտութիւնը պիտի ըլլար իր կրօնական տրամադրութիւններուն չափը, ինչ որ չի կրնար ենթադրուիլ: Բարեպաշտութիւնը չի կրնար նոյնպէս շփոթուիլ գործին հետ, վասնզի այս վերջինին արժէքը ճշտող բանը անոր նիւթական արդիւնքն է, մինչդեռ բարեպաշտական արարք մը ամենէն աւելի կախում ունի զինքը թելադրող գիտաւորութենէն: Ուրեմն բարեպաշտութիւնը մարդուն զգացումին կամ գիտակցութեան մէկ յատկաւորումն է: Այս է՝ իր իսկական նկարագիրը, այս է՝ աղբիւր, ուսկից դուրս կուգայ ան, կենդանացնելու համար ամէն ինչ որ ձեռք կը բերէ գիտելութեան (savoir) կամ գործնական կեանքի միջոցաւ:

Միւս կողմէ սակայն, մեր ներքին բեւեռներուն ոլորտը այնքան լայն է, որ հարկ կ'ըլլայ մեզի՝ ճշտել թէ որն է ինքնատիպ այն գիծը, որով բարեպաշտութիւնը կը զանազանուի որ և է ուրիշ զգացումէ:

Շլէյրմախէր կը պատասխանէ ասոր՝ ըսելով թէ այդ գիծը «այն է որ մենք մեր մասին գիտակցութիւն ունինք իրրեւ բացարձակապէս կախում ունեցող էակներու մասին. կամ ինչ որ նոյն բանն էր թէ մենք գիտակցութիւն ունինք Աստուծոյ հետ մեր ունեցած յարաբերութիւններու մասին»։ Բայց ինչ բանի մէջ կը կայանայ բացարձակ կախումի այն զգացումը։ Մեր կեանքին մէջ, կ'ըսէ ան՝ բացատրելով այս կէտը, երկու ուղղութիւններ կը գծագրուին. կրաւորութիւն (réceptivité), որով կ'ենթարկուինք մեզ շրջապատող միջավայրին ազդեցութեանը, և ակտիւութիւն (activité), որով մենք ալ մեր կարգին անոնց վրայ կ'ազդենք։ Զմեզ շրջապատող աշխարհին հետ մեր ունեցած յարաբերութիւններու մէջ, այս երկու հոսանքները իրարու խառնուելով կը կազմեն այլազան բաղադրութիւններ, որոնք երեք անջատ վիճակներու կը յանգին։ Առաջին աստիճանին մէջ, եսը տակաւին չզգար բնութեան հանդէպ իր գիմագրութիւնն. անգիտակցութեան վիճակն է այն, կամ «անասնական շփոթ գիտակցութիւնը»։ Երկրորդ աստիճանին մէջ, եսը ներհակութեան վիճակի մէջ կ'ապրի, բնական տիեզերքին հետ իր յարաբերութիւնները կախումի և ազատութեան խառնուրդ մըն են. «զգալի գիտակցական վիճակն է այն»։ Երրորդ վիճակին մէջ վերջապէս հակադրութիւնը բոլորովին անհետացած է։ Եսը ինքզինքը նոյնացած կը համարի, զինքը շրջապատող ամէն բանի հետ, և, իր շրջապատին հետ Աստուծոյ բացարձակ կախումի կ'ենթարկէ ինքզինքը։ — Գործելու այս կերպը թէև այսպէս երկրորդէն կը սերի, բայց կը գլէ զայն։ Բացարձակ կախումին զգացումէն կ'ենթադրէ զգալիին գիտութիւնը։ Ոչինչ չի կըրնար՝ տիեզերքէն անջատարար՝ Աստուծոյ անձնատուր ըլլալ անվերապահօրէն։ Մարդ՝ իրրեւ աշխարհի յարակից մէկ մասն է որ կ'ենթարկուի գերագոյն պատճառին. ուստի կրօնական զգացումը ընկերութեան մը մէջ միայն կրնայ աճիլ, ու Եկեղեցին է կրօնական զգացումին այդ հասարակութիւնը կամ ընկերութիւնը։ Եթէ հետեւինք պատմութեան զարգացումին, պիտի տեսնենք արդարեւ թէ մեզքը խանգարած է կրօնական ընկերութիւնը։ Բայց մարդը ըստ ինքեան,

կրկնակ կարողութեամբ օժտուած է, թէ՛ Աստուծոյ հանդէպ այդ զգացումը ունենալու, և թէ՛ ուրիշներու հաղորդելու զայն, ինչ որ իր բնածին կատարելութիւնը կը ցուցնէ։ Բարեպաշտութիւնը ուրեմն մեր բացարձակ կախումին գիտակցութիւնն է, ու մարդ որքան աւելի կ'իրականացնէ այս տրամագրութիւնը տիեզերքի բարի յարաբերութիւններու մէջ, այնքան աւելի ներուժ է իր կրօնական կեանքը։

Որքան աւելի զգայ իր կախում ունենալը՝ այնքան աւելի բարեպաշտ է. — Այս է, քանի մը բառով, ներկայացումը այս իմացումին, որուն վրայ կ'աւելցնեմ հետագայ երկու գիտողութիւնները։

10. Այս տեսութեան մասին յաճախ առարկութիւններ եղած են։ Շլէյրմախէրի սահմանումը շատ անձուկ է ըսած են, բարեպաշտութիւնը կախումի բնազդ ըստաւ՝ թէն շատ աւելին է, անոր մէջ կան տակաւին երախտագիտութիւն, յոյս, վախ, ուրախութիւն և սէր։ Այս գիտողութիւնը տեսակէտով մը թէև ճիշտ, բայց՝ յընդհանուրն՝ բացատրութեան կերպ մըն է միայն, որ անգամ մը ևս կը հաստատէ թէ բարեպաշտութիւնը ամէն բանէ առաջ կախումի յատկաւորում մըն է միայն։ Ամէն անգամ որ հակառակ կը վարուինք Աստուծոյ, մեր բարեպաշտութիւնը կը վիրաւորուի. ամէն անգամ, ընդհակառակն, որ ինքզինքնիս կ'ենթարկենք Աստուծոյ կամքին, ուղիղ ճամբուն վրայ կը զգանք ինքզինքնիս և ուրախութիւն կը զգանք ասոր համար։ Այս կախումին իրականացումը ուրեմն բարեպաշտութեան էական գիծերէն մին է, և կրնանք երկու բառերը նոյնացնել իրարու հետ։ Ուստի, բարեպաշտութիւնը յատկաւորումն է ինքզինքը Աստուծոյ կախումին տակ զնոյն եսին։

20. Ընդունելով թէ այս այսպէս է, կը մնայ հիմակ հարցնել թէ ո՞րն է այս տրամագրութեան հոգեբանական կայանը։ Շլէյրմախէր ասոր կը պատասխանէ, անցնելով բանականութեան և արտաքին գործունէութեան վրայէն, և կանգ առնելով զգացումին առջև միայն, դադափար որուն անկատար և այլամերժ բնոյթը քանիցս ցուցուած է սակայն։ Էսպէս, միայն ըզգացումի եղանակաւորումը չէ բարեպաշտութիւնը, անիկա ամբողջ մեր էութեան

յատկաւորումն է: Բարեպաշտութիւնը ըզ-
գացող, խորհող, և կամեցող եսն է ան. իր
կորոյններուն և կարողութիւններուն լիու-
թեան մէջ եղող եսը՝ այս կ'իրականացնէ
Աստուծոյ հանդէպ բացարձակ կախումի իր
յարաբերութիւնը: Այս է ահաւասիկ այն
իմաստը, զոր պէտք է ունենայ կրօնական
գիտակցութիւն բառը իբրեւ ծանօթութիւն
զոր ունինք մեր անձերու և Աստուծոյ
հետ մեր յարաբերութիւններու մասին:

Բայց ինչ վերապահումներ ալ ընենք
մանրամասնութեանց հանդէպ, պէտք է
ընդունինք թէ Շլէյրմարխերին է պատիւը
հաստատելու թէ, Քրիստոսի աշակերտին
համար կրօնական այս յատկաւորումը նա-
խաւոր իրողութիւն մըն է, փորձառական
ստուգութիւն մը: Երբ ինքզինքնուս մէջ
մտնենք, մենք զմեզ կախուած պիտի
զգանք մեր Աստուծմէն: Երբ աչքէ ան-
ցընենք մեր կեանքը, իր բոլոր դէպքերով
միասին՝ Աստուծային կամքին կ'ընծայենք
անոր պատճառը: Ու ոչ միայն այդպէս կը
զգանք, այլ նաեւ այդպէս կը կամինք.
մենք մեզէն արարքով մըն է որ կ'իրա-
կանացնենք կախումի այս վիճակը: Կը
պարպենք սիրտերնիս որպէսզի Աստուծոյ
իր ներկայութեամբը լեցնէ զայն: Կը տե-
նայինք ինքզինքնիս ազատել այս բոլոր պատ-
ուարներէն՝ որոնք զմեզ կը բաժնեն մեր
երկրաւոր հորմէն, ի Յիսուս Քրիստոս: Յոր-
չափ արգելք մը կայ, մեր բարեպաշտու-
թիւնը կը յուզուի, դժգոհութիւն կը զգայ,
ու զմեզ կը հարկադրէ միշտ աւելի յառա-
ջանալ զոհողութեան ճամբուն վրայ: Աւե-
լին կայ, եթէ ինքզինքնիս անձնապէս կախ-
եալ յայտարարենք Աստուծմէ, ոչ նուազ
հրամայական պէտք մը զմեզ կը մղէ փա-
փաքելու որ այս բանին մէջ մեզի ընտելա-
ցընենք մեր շուրջը եղողներն ալ: Անհա-
գիստ ենք ցորչափամբողջական կերպով Աս-
տուծոյ յանձնուած չենք մեր սիրելիներու
հետ միասին: Կարելի է նոյնիսկ ըսել թէ
որչափ աւելի ընդարձակուի մեր բարեպաշ-
տութիւնը, կախումի այս յատկաւորումին,
այնքան աւելի կը տարածուի բոլոր մեր ի
Քրիստոս եղբայրներուն, և աւելի ևս բո-
լոր մարդոց վրայ: Այս վերջինները այլևս
կղզիացեալ մեկնութիւններ չեն թուիր մե-
զի, ամէնքը մեզի կ'երեւին Գերագոյն
կամքէն պարտուած, ամէնքն ալ Աստուծա-

ծային զօրութեամբ միայն կ'ապրին, անձ-
նաւորութեան սահմանագիծերը կը ջնջուին
կերպով մը, Աստուծոյ անդիմադրելի զոր-
ծունէութեան միայն տեղ տալու համար:
Այս է ահա բարեպաշտութիւնը, զոր մեզի
կը ցուցնէ քրիստոնէական փորձառութիւ-
նը, արդ եթէ մենք Քրիստոնէութեան հա-
մեմատ դատենք կրօնները, անպատճառ
անոնց ևս պիտի պատշաճեցնենք այս նը-
կարագիրը, որ այս պատճառաւ տիեզերա-
կան պիտի թուի մեզի, մարդուն ճակատա-
գիրը Աստուծմէ կախում ունենալուն մէջն
է: Վասնզի այս է որ կը հաստատէ այն ի-
րողութիւնը թէ Քրիստոս, կատարեալ մարդ
Աստուծոյ ենթարկուած է անվերապահօրէն
(Յովհ. Ե. 19): Ուրիշ բառերով, քրիստո-
նէական գիտակցութիւնը, որ յաղթական
կը կանգնի մեզքին աւերակներուն վրայ,
մարդուն և իր Աստուծուն միջև կ'ենթա-
դրէ այս բաղկացուցիչ յարաբերութիւնը,
զոր չարին պատճառած խանգարումն ան-
գամ պիտի չկրնար հեռացնել մեր տեսու-
թենէն: Այս է ահա փորձառական ապա-
ցոյցը, որուն ճշգրտութեան համար Քրիս-
տոսի մէն մի աշակերտը պէտք է խորհուրդ
հարցնէ իր սեպհական զննութիւններուն:
Կ'աւելցնեմ դեռ թէ այս արդիւնքն է որ
կը հաստատեն, թէ հեթանոս ժողովուրդ-
ներու կրօնական պատմութիւնը, և թէ՛
մանաւանդ Ս. Գրոց վկայութիւնը: Իրօք,
Աւետարանը մեզի կ'առաջարկէ կատարե-
լապէս ենթարկել ինքզինքնիս Աստուծմէ՝
կախումի: Յիսուսի ուսուցումին համեմատ
միթէ զմեզ մեր Փրկչէն և Յիսուս Քրիս-
տոսով Աստուծոյ միացնող հաւատքը գե-
րագոյն հրաժարումի այս արարքը չէ՞: Այս
տեսակէտով աւելի մանրամասն, աւելի
հանուր և վճռական է առաքեալին վար-
դապետութիւնը. որուն համեմատ Աստուծոյ
է բոլոր էակներուն գոյութեան պատճառը,
որով կ'ապրին ու կը շարժին ամէնքը
(Գործք Ժ. 28, Սաղմ. 27, 29, 30, 210,
7 և այլն): Եթէ մեղաւորը ուզէ թօթափել
հպատակութեան այդ լուծը, անիկա ա՛լ
աւելի կը ծանրանայ իր վրայ, քան նոյն
իսկ ինչ որ կը զգայ իր հաւատացեալի
կեանքին մէջ: Աստուծոյ վեհագոյն կամքն
է որ կը տնօրինէ փրկութեան գործը իր
ամբողջութեանը և իր բոլոր զիմայեղում-
ներուն մէջ (Հովով. Բ. 29, 30): Քրիս-

տոնեան ըստ ինքեան անգոր է որ «մեռեալ» է ինքը, ըստ Պօղոսի ու իր կեանքը փրկական շնորհաց պարզեւ մըն է միայն (Հովով. 2, 3 և այլն, Գաղ. Բ. 20): Մեր սեպական միջոցներովը մենք անկարող ենք որեւէ որոշում առնելու կամ գործ կատարելու, մեր ամբողջ կեանքը, և անոր ուղղութիւն տուող զրդապատճառներովը, Աստուծոյ ամենակալ ձեռքերուն մէջ ենք մենք (Փիլիպ. Բ. 13):

Աւետարանը միայն, ապահովաբար, մեր մէջ կ'իրականացնէ կախումի այսպիսի վիճակ մը: Բայց այս պէտքը, այնքան արմատացած է մարդուն գիտութեան մէջ, որ անիկա զօրեղապէս երեւան կուգայ, այլազան ժողովուրդներու կրօնքներու և փիլիսոփայութիւններուն մէջ: Վայրենին իր սահմանափակ հասկացողութեամբ ինքզինքը պարտուած կը զգայ այս զօրութենէն, զոր կը փնտռէ և կը պաշտէ՝ առանց զայն ճանչնալու: White զոր օրինակ, խօսելով Նոր Զեւանտայի ցեղերու մասին, ձերուկի մը հետեւեալ խօսքերը կը ներկայացնէ, «Միթէ ամէն բան աստուածներէն է ելած, միթէ աստուած մը է՞՞՞ ձուկը, որ ջուրին մէջ է մտած, և զոր դուք կ'ուտէք, միթէ աստուածները ոգիներ չեն, ինչո՞ւ համար ուրեմն էք վախնար ձեր կերածէն»: Հոս, Աստուածայինը կը ներկայանայ հոգիներու բաղմութեան ձեւին տակ, այսինքն այնպիսի նուրբ տարրի մը, որ ամէն բանի մէջ կրնայ թափանցել, ոչ ոք պիտի կրնայ խուսափիլ անոր պարսպատումէն: Աւելի նշանաւոր է այս իրողութիւնը զոր Steinhöuser միտիոնարը կը պատմէ Գոթ տ'ըտեամ ափրիկեցիի մը մասին, որ ծանօթուքը ունի գերագոյն Աստուծոյ, և զայն կը ներկայացնէ երկնակամարին հետ, անոր համար ըսելով սրտայոյզ պարզութեամբ մը, «Իր ձեռքին մէջ եմ ես»: Նոյն այս համոզումն է որ կ'արտայայտուի մանաւանդ Հնդկաստանի ժողովուրդներու կրօններու մէջ: Մանուի Օրէնքները կը պարունակեն զոր օրինակ, սա խորունկ խօսքը, «Տիեզերքը վերագոյն հոգիին մէջ կը հանգչի, հոգին է որ կ'արտադրէ ոգեւոր էակներու կատարած գործերու շարքը»: Արդարեւ, կը գոչէ այլուր հինգու իմաստունը, ձեր կինը է որ կը սիրէք ձեր կնոջ մէջ, երբ կը սիրէք ձեր կինը, Ագամանն է որ կը սիրէք ձեր կինը

սիրելով: Արդարեւ ձեր դաւակըն է որ կը սիրէք ձեր դաւակին մէջ, Ագամանն է որ կը սիրէք, սիրելով ձեր դաւակըն: Արդարեւ, հարստութիւնը է որ կը սիրէք հարստութեան մէջ, Ագամանն է որ կը սիրէք, սիրելով հարստութիւնը: Արդարեւ աշխարհները է որ կը սիրէք աշխարհներու մէջ, Ագամանն է որ կը սիրէք, սիրելով աշխարհները: Ըստ այս յայտարարութեան, Աստուածութիւնը իրերուն գոյացութիւնն է որ կը ներկայացնէ, և որ կը պարպէ իր սիրտը որպէսզի Աստուածայինը լեցնէ զայն, կը ստանայ տիեզերքի բոլոր բարիքները: Ասո՞ր համար է որ բանաստեղծը կ'աղաղակէ խորհրդապաշտ մտաքանչութեամբը. «Տէ՛վանները, որոնք Պրահմայի աշխարհին մէջ են, կը պաշտեն այդ Ագամանը, . . . անոր իշխանութեան ներքեւ են բոլոր աշխարհները, և բոլոր հաճոյքները: Ով որ կը ճանչնայ Ագամանը և կը հասկնայ զայն, կրնայ ունենալ բոլոր աշխարհները և ինչ որ կը փափաքի»:

«Աստուծոյ ցեղէն ենք մենք կը գրէ արդէն Եպիկտիտոս, Ա. դարուն, չկայ մեր մէջ շարժում մը որուն գիտակից չըլլայ Աստուած. անոր համար բաց են բոլոր սիրտերը, յայտնի են բոլոր ըղձանքները, երբ կը խօսինք, կը քալենք կամ կ'ուտենք, սոյնպէս մեր մէջն է ինքը միշտ, որ իր սրբարանը՝ իր զօրութեան գործօն մարմնացումն ենք մենք»: Այս զանազան մէջբերութիւններէն, որոնց թիւը կրնայինք տակաւին երկարել, դուրս կուգայ Աստուծոյ բացարձակ կախումի մը գաղափար միայն: Կախում ֆիզիքական, մարդն ու տիեզերքը Աստուածային գոյացութեան մէջ են: Իմացական և բարոյական կախում, մեր շարժումներն ու խորհուրդները Աստուծոյ գործունէութեան արդիւնք են: Ընդհանուր պէտք մըն է ուրեմն որ մարդը կը մղէ ոչնչանալ Աստուածային էակին առջև՝ զոր ինքը կը պաշտէ (հմտ. Գործք ԺԷ. 23), և քաշուիլ մեկուսանալ գործօն զօրութեանը, Աստուած միայն, որ միայն կը լեցնէ տիեզերքը ներկայութեամբը կամ, ըստ յատկանշական բացատրութեան առաքեալին, ան լինի «ամենայն յամենայնի» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 28):

(Շարունակելէ՝ 4)

Ե.